

Tradiție și inovație în muzica românească contemporană

de Doru POPOVICI

Din capul locului dorim să precizăm că nu avem intenția de a epuiza problema în acest laconic studiu. Ea este vastă și poate constitui tema unei cărți de mari dimensiuni. Totodată, dorim să clarificăm punctul nostru de vedere, în ceea ce privește corelația *tradiție-inovație*. Ele sînt două noțiuni care se întrepătrund. Fără o bază solidă a tradiției, inovația nu este posibilă. După cum o tradiție, în sensul academic, concepută ca ceva „fixist“, excluzînd inovația, devine lipsită de vitalitate și deci sortită pieirii. Apoi am mai accentua faptul în virtutea căruia, o tradiție viabilă se naște în fața ochilor noștri în fiecare zi. Altfel moștenirea trecutului devine un simbol reacționar, care nu va putea niciodată să ne întindă punți viguroase în drumul nostru către viitor. Se cuvine a evidenția că nu ne referim decît la ceea ce este viu în tradiție, iar în ceea ce privește inovația, criteriul nostru exclude cu desăvîrșire speculațiile unui meșteșug cu scop în sine. Inovația, ca și adevărata tradiție, presupun măiestrie. În concluzie, ele sînt asociate întotdeauna unui bogat conținut de idei și sentimente, de un puternic umanism, de o granitică forță emoțională, unei autentice originalități, și, după părerea noastră unei profunde ancorări în spiritualitatea poporului nostru. Cu alte cuvinte, în consonanță cu ceea ce am învățat să denumim *patriotism* și *mersul „spre mai bine“ al societății*.

George Enescu rămîne în această ambianță marele păstrător al unei tradiții, precum și inovatorul de necontestat. Pornind de la principiile funcționale ale muzicii din vestul european și asimilînd marea dimensiune a folclorului nostru, „Orfeul moldav“ izbutește să-și găsească un stil propriu. Lirismul său — coordonată esențială a operei enesciene — este strîns legat de un clasicism structural românesc; de un climat al apolinicului. Ca elemente înnoitoare de limbaj reliefăm modurile cromatice, extrema varietate ritmică, — desprinsă adesea din oniricul ritm de *parlando-rubato* — varietatea timbrală, — cu sferturi de ton și sunete nedeterminate precis, precum și împerechieri neobișnuite de timbre, — transparența polifonică — prin includerea eterofoniei — și evitarea unor scheme formale de tip academic. Toate aceste mijloace de expresie sînt în puternică corelație cu un pregnant

specific național. Mai amintim și luminozitatea muzicii sale. Pînă și tragicul lui Enescu nu este ceea ce denumim desnădejde, căci marele nostru artist abordează în cele din urmă o resemnare senină în fața morții, — aproape optimistă, — o identificare cu lupta omului împotriva marilor obstacole ale vieții. O atît de clară limpezime, cum întîlnim în finalul unor lucrări ca *Oedip*, *Vox Maris* sau *Simfonia de cameră*, presupune un suflet creator generos, învăluit în mireme tonificante, încît razele sale pot să ne călăuzească și, dacă este cazul, să treacă peste înălțimile oricărui foc !

În cadrul generației enesciene, Dimitrie Cuclin se relevă ca un autor care, alături de George Enescu și Mihail Andricu, a pus bazele simfonismului autohton. Atît în simfonii, în opere, oratorii sau cantate, cît și în muzica de cameră, el obține o îmbinare armonioasă între principiile lui Bach, Beethoven, Franck, D'Indy și cele, aparent foarte îndepărtate, prin specificul lor mai oriental, ale cîntecului popular românesc. În muzica sa corală, anumite elemente polimodale și modale cromatice au constituit un ornament nou în contextul artei noastre sonore. Mihail Andricu — de o originalitate aparte, spirit clasic prin excelență recurge la folclorul nostru cel mai simplu, la melodii diatonice, pastorale, cu ritmuri simetrice, cărora le găsește un veșmînt modal și orchestral, la fel de simplu. Spre deosebire de Cuclin, care adesea a inclinat spre polifonie, Mihail Andricu preferă „conceptul de verticalitate“ sau tehnica melodiei acompaniate. Același „concept de verticalitate“ poate fi întîlnit și la Mihail Jora, creatorul liedului și baletului românesc din zilele noastre. Mihail Jora a trecut prin neoromantismul „de tip Max Reger“, prin impresionismul și post-impresionismul francez, prin ritmica și politonalitatea stravinskiană, ajungînd la un stil foarte personal. *El rămîne marele armonist al generației sale*, evoluînd de la un modalism ușor cromatizat și tinzînd spre altul, violent cromatizat, aproape atonal.

Marțian Negrea poate fi socotit un admirabil exponent al impresionismului muzical românesc, un cîntăreț al frumuseților țării, al unor sentimente de duioșie umană, foarte rar întunecate de armonii mai aspre, mai sumbre. Sabin Drăgoi, cel care a prelucrat cu

o mare intuiție modală cîntecele și jocurile noastre populare, a izbutit să fie el însuși, mai ales în piesele miniaturale pentru pian, în emoționantele coruri „a cappella“, în poeticul *Divertiment rustic* sau în dramatica operă *Năpasta*. Cele mai simple procedee, cu un evident aspect neoclasic, talmăcesc de cele mai multe ori viața satului românesc de ieri și de azi.

Mai apropiați de o viziune polifonică cromatică, fără a exclude metamorfozarea cîntecului popular, sînt Ionel Perlea, Marcel Mihalovici și Ludovic Feldman. Primul, dirijor de renume mondial, a scris mai puțin; cu toate acestea, *Cvartetul de coarde*, *Variațiunile simfonice* sau *Concertul de violină* sînt lucrări de o mare noblețe sonoră. Marcel Mihalovici, compozitor ce a excelat în toate genurile, a știut să valorifice impresionant folclorul în contextul unei viziuni neoclasicе, nelipsindu-i o originală tentă neobarocă. Expresia sa este virilă, uneori dură, dar niciodată în disonanță cu ceea ce numim forță expresivă. Cu toate asperitățile „politonale“ — și uneori *atonale* — artistul relevă și umbre calme, liniștitoare, extrăgîndu-și parcă sevele sonore din infinita putere a pămîntului. Muzica lui Ludovic Feldman este tipică pentru *expresionismul românesc*, reliefind o puternică înclinație pentru tragic, pentru expresiile dure-roase, dar și pentru nuanțele de grotesc. În ultimele creații, atonalismul și atematismul lucrărilor sale sînt tratate cu o indiscutabilă măiestrie.

În generația post-enesciană, se remarcă mai multe orientări. Pe de o parte mari exponenți ai concepției modale, în constelația *viziunii armonice*, foarte apropiați de spiritul folclorului din Oltenia, Muntenia și Moldova, cu elemente arhitecturale neoclasicе, în care „sonata dialectică“, liedul, scherzo-ul și rondoul ocupă un loc foarte important. Ne referim la Paul Constantinescu, Ion Dumitrescu și Gheorghe Dumitrescu. La Paul Constantinescu se distinge un modalism diatonic, ce evoluează la finele vieții către cel cromatic. Spre deosebire de Mihail Jora, *întotdeauna funcțional!* A recurs la multe izvoare, începînd cu cele ale folclorului străvechi, și în egală măsură la elementele bizantine, ca apoi să asimileze și noul folclor precum și concepțiile artei componistice ale unor compozitori ca Stravinski sau Messiaen. (Cităm în această privință modalismul *Concertului pentru orchestră* sau al *Concertului pentru pian și orchestră*). Ion Dumitrescu a preferat, spre deosebire de Paul Constantinescu, să creeze în spirit popular, recurgînd la citat în mai mică măsură. A rămas constant în tendința sa de a evidenția modalismul diatonic. Totodată tinde spre o mai mare varietate ritmică și o mai viguroasă expresie orchestrală. Poate fi socotit printre cei mai dinamici compozitori români! Cu toate acestea în *Cvartetul său de coarde* sau în *Simfonia pentru*

orchestră atrag atenția și unele inspirate momente lirice, parcă ar fi „muzici de fond“ pentru tablouri cu cireșii împovărați de arome... Dacă Paul Constantinescu și Ion Dumitrescu evidențiază temperamente clasice, Gheorghe Dumitrescu contrastează prin romantismul său, de parcă ar fi un strigăt de bucurie pe un vulcan! El rămîne creatorul oratoriului și al operei istorice, sub cerul contemporaneității, în care stilul vocal și orchestral, inspirate de un folclor plin de vitalitate, se îmbină armonios, original, tinzînd spre monumentalitate. Indiscutabil că oratoriul *Tudor Vladimirescu* sau opera *Decebal* rămîn date importante în creația genului.

Nu poate fi uitat în această constelație nici Theodor Rogalski care a scris foarte puțin, dar întotdeauna inspirat și cu o nedezmințită înclinație pentru rafinamentul coloristic.

Pe de altă parte se cuvine a aprecia și pe compozitorii care au apelat la *concepția modală polifonică*, adesea de tip neobaroc. Ne referim la Zeno Vancea, Sigismund Toduță, Tudor Ciortea, Liviu Comes, Constantin Silvestri. În unele cazuri mai pot fi citați Alfred Mendelssohn, Eugen Căteanu, Dinu Lipatti, Max Eiskovits, Liviu Rusu, Ovidiu Varga și alții.

Sigismund Toduță este autorul unor simfonii pline de fior dramatic, de un puternic spirit contemplativ, cu un clarobscur sonor, de-a dreptul impresionant. Puncte culminante în creația sa sînt și *corurile „a cappella“*, cantata *Balada steagului* și oratoriul *Miorița*. Zeno Vancea a pornit de la un dens cromatism — a fost printre primii compozitori români atonali! — a trecut apoi prin filtrul diatonismului și a revenit la „tulburările cromatice“ — totul într-un climat dens polifonic, cu aspecte neobaroce pregnante. Se pare că cele mai izbutite momente ale creației sale sînt cele camerale, mai apropiate de tonul de destăinuire al unui suflet, care a vibrat întotdeauna în consonanță cu lumea contaminantă a dorului. Poate de aceea părțile lente ale măiestritelor sale cvartete își vor păstra întotdeauna aromele tari venite de la străbuni. Aceleași cuvinte calde și despre muzica de cameră — liedul ocupă sub acest raport un loc însemnat! — a lui Tudor Ciortea. Chiar dacă în ultimii ani neobarocul său sonor a evoluat spre structuralism și atonalitate, starea predominantă rămîne lirismul; un lirism nobil, cald, generos, cu „rădăcini de pasăre între zbor și pămînt!“ La Liviu Comes se observă o evoluție similară, poate cu o înclinație mai puternică spre o vitalitate transilvană, cu „duioșii de dor“ în inspiratele sale tonuri de baladă. Puținele piese camerale și simfonice ale lui Constantin Silvestri pot fi încadrate tot în această orientare, deoarece acest mare artist a reușit într-adevăr să fie convingător, prin prelucrarea temelor concepute în spiritul popular, prin prisma tehnicii neobaroce.

O coordonată a unui romantism cald, conceput într-un stil larg accesibil se poate distinge în lucrările vocale ale compozitoarei Mansi Barberis și în cele vocal-instrumentale ale lui Nicolae Bucliu.

O generație de tranziție generează alte opere foarte valoroase. Unii autori prelucrează folclorul sub impulsul unor culori armonico-orchestrale de mare efect, ca un „post-impresionism românesc“ plin de plasticitate sonoră, aproape picturală. Ne referim mai cu seamă la poemele simfonice ale lui Alexandru Pașcanu, la baleturile lui Mircea Chiriac, sau la viguroasele piese simfonice ale lui Mircea Basarab, Nicolae Boboc și Mircea Popa.

În generația formată în ultimele trei decenii, putem distinge două orientări distincte. În prima orientare am include pe compozitorii care, pornind de la conceptul de melodie, de temă, în sensul tradițional, creează lucrări, de cele mai multe ori cu un accentuat specific autohton. Ca elemente novatoare se impun moduri mai aparte, — adesea cromatice — poliritmii sau polimetrii, politonalități și polimodalisme, elemente serial-dodecafonice, noi elemente timbrale, etc. Theodor Grigoriu, liric prin excelență, ne apare caracteristic în această privință, prin *Omagiu lui Enescu, Concertul pentru oboi și orchestră de coarde, Vis cosmic*; în ultima sa lucrare pe care am auzit-o — *Elegia Pontică* — el tinde spre atematism, o ritmică nemăsurată, valorifică fasciole sonore, structuri, etc. Pascal Bentoiu, imbinând tradiția cu o inovație neostentativă, a dat la iveală opere admirabile, culminând cu poetica *Sonată pentru violină și pian* și cutremurătorul său *Hamlet*. Wilhelm Berger a excelat în domeniul cvartetului și al simfoniei de amplă respirație; ca și în cazul lui Theodor Grigoriu și Pascal Bentoiu, el pornește într-un fel de la perioada târzie enesciană, pe un fond coloristic și spiritual mai nordic, mai ceșos, cu o accentuată subliniere a tragicului, o notă specială pentru modalismul său rafinat. Dumitru Capoianu este poate cel mai atrăgător colorist al generației sale; el stăpânește orchestrația în mod exemplar, în lucrări cum sînt *Concertul pentru violină* sau *Variațiunile cinematografice*. Un neoromantism cuceritor se remarcă în operele lui Theodor Bratu, pline de prospețime și fior poetic, în timp ce Sergiu Sarchizov contrastează prin contemplația elegiacă. Pe o linie neobarocă, cu elemente serial-dodecafonice, se situează Andreas Porfetye, Remus Georgescu sau Zoltan Aladar, înclinați spre meditații profunde. Dumitru Bughici excelează în lucrări deosebit de dramatice, construite și instrumentate expresiv. Mai sobru, uneori chiar mai abstract, ne apare Nicolae Beloiu — un subtil creator de paletă orchestrală, de nuanță neoclasică. Mai amintim sub acest raport al unui „neoclasicism creator“, pe Petra Carmen Basacopol, pe Felicia Donceanu și Irina Odăgescu.

În cea de a doua orientare — a „atonaliștilor structuraliști“, a celor care evită tematismul și construcția tradițională, a celor care creează o instrumentație foarte specială, renunțînd la dublajele și procedeele mai vechi, în sensul lui Korsakov sau Berlioz — se integrează Aurel Stroe, Ștefan Niculescu, Tiberiu Olah, Anatol Vieru, Cornel Țăranu, Liviu Glodeanu, Mihai Moldovan, Ștefan Zorzor, Mircea Istrate, Adrian Rațiu, Dan Constantinescu, Alexandru Hrisanide, Miriam Marbe și mulți alții. O strînsă legătură între muzică și matematică se relevă la Aurel Stroe, Ștefan Niculescu și Anatol Vieru. Aurel Stroe, simbol al expresiei hieratice, austere, cu o exprimare neomodală extrem de simplă, nu exclude folosirea unui anume concept melodic, foarte depărtat însă de tradiția occidentală clasică-romantică. De altfel Aurel Stroe rămîne un *antiromantic!* *Arcade, Canto I, Canto II, Laude* și cele 2 opere ale sale sînt pagini de o mare profunzime. Am spune, o muzică de fond pentru sculptura lui Brâncuși, pentru sculptura orientală, sau a unei străvechi arte plastice, redusă la esență și străină de carnalitatea Renașterii. Ștefan Niculescu ne apare mai abstract, de o frumusețe numerică, întotdeauna cu o impecabilă logică arhitecturală și de o expresie nobilă. Totul la el este îndelung gîndit, încît spiritul improvizatoric — în sensul lui superficial — este exclus cu desăvîrșire! Anatol Vieru — care a evoluat de la un neo-clasicism spre un original structuralism atematic — este viguros, cu un apreciabil simț al paletii orchestrale. Nu-i lipsesc însă elementele lirico-poetice, meditația luminoasă, dar și o gravitate a sentimentului, — toate acestea în armonie cu ceea ce numim *seriozitate și profunzime*. Tiberiu Olah oscilează între robustețea vulcanică și lirismul cel mai suav; intuiția și luciditatea sa se imbină într-o muzică neomodală, deosebit de echilibrată. Ciclul închinat lui Brâncuși reprezintă indiscutabil o realizare remarcabilă în contextul muzicii românești din zilele noastre, o ancorare directă în arta sud-estului european de ieri și de azi. Nu o dată, măiestria cu care utilizează percuția ne face să-l identificăm cu o forță magică. El manifestă o lipsă de prejudecăți în procesul complicat de a da formă „haosului sonor“. Printre compozitorii care au cultivat stilul doinit, — cu o fermecătoare imbinare de formule melodice melismatice, pe fond modal cromatic — alături de „duritatea de *toccată*“, cu ritmuri dansante, — un fel de „beție a ritmului“ — se numără Cornel Țăranu, Mihai Moldovan și Liviu Glodeanu, foarte caracteristici pentru tălmăcirea unei arte străvechi din Țara Moților. Deși au certe asemănări, ei evidențiază și substanțiale deosebiri. Cornel Țăranu este mai contemplativ, uneori de un lirism oniric, Mihai Moldovan se contopeste cu o stare pastorală extatică, sugerîndu-ne parcă o lume de mit sau de legendă, în timp ce Liviu Glodeanu ni se prezintă ca fiind cel mai viguros. Opera sa *Zamolxe* rămîne o „ex-

plozie de vitalitate!“ Ștefan Zorzor excelează printr-o luxuriantă fantezie. Mircea Istrate, complex și speculativ în domeniul corelației dintre toate elementele limbajului, este de o expresie mai romantică. Adrian Rațiu cultivă austeritatea, nelipsindu-i un expresiv lirism reținut, realizat prin subtile îmbinări de timbre, într-o formă dăltuită cu eleganță. Dan Constantinescu, cel care a creat prima *lucrare aleatorie* în țara noastră, — ne referim la un *Trio* pentru violină, clarinet și pian — tinde din ce în ce mai mult spre un atematism liric, rafinat — am spune, de contingentă „parnasiază“ — cu o splendidă tratare a instrumentelor. Alexandru Hrisanide a evoluat în ultima vreme, ca și Miriam Marbe, spre un atematism excesiv, cu o introducere — nu o dată, foarte aparte și chiar atrăgătoare! — a *nemuzicalului în muzică*.

O constelație mai neobișnuită o constituie aceea formată din autori ca Octavian Nemescu, Liviu Dandara, Eugen Wendel, Lucian Mețianu, Nicolae Brînduș — bazați pe corelația originală dintre muzică și matematică; adesea ei utilizează procedee aleatorice, procedee de *tape-music*, „grafisme“, etc. Octavian Nemescu și Lucian Mețianu, pe un fond liric, Liviu Dandara și Nicolae Brînduș pe un fundal mai dramatic, — cu nuanțe orientale — iar Eugen Wendel ceva mai abstractizant. O notă specială pentru Corneliu Cezar, reprezentant convingător al „teatrului total“ — un minunat compozitor de scenă!

Dintre cei mai de curînd afirmați, cităm la loc de cinste pe Vasile Herman, un nobil liric, de esență neo-enesciană, cu o evidentă atracție spre contrapunctul primitiv, Dan Voiculescu, mai coloristic, mai spectaculos, George Draga, înclinat spre meditația profundă, spre stilul doinit, spre climatul oniric, cu o savantă utilizare a corelației *număr-sunet*, Grigore Nica, un neoclasic care oscilează între lirismul elegiac, fremătător, și un aparte grotesc — totul într-o formă impecabilă — Anton Zeman — cu afinități stilistice față de Cornel Țăranu, Mihai Moldovan și Liviu Glodeanu, fără a fi însă lipsit de o autentică originalitate, Vasile Spătărelu, „furat“ de visarea neoromantică și mulți alții.

Cele mai noi apariții, de un real talent, mi se par a fi Costin Cazaban și Iancu Dumitrescu; primul, de un lirism nostalgic, rafinat, cu adînci rădăcini în George Enescu și Pierre Boulez, legat de muzica vocală, cu o construcție solidă, cel de al doilea, foarte viguros, adesea dramatic, spectaculos, alegînd combinații aleatorice și mai ales procedee de *tape-music*, în lucrări concise, din care nu lipsește o bogată fantezie coloristică.

Paralel cu acești exponenți ai muzicii instrumentale, un număr de compozitori s-au evidențiat în *arta corală*. Începînd cu Ioan D. Chirescu — maestrul neîntrecut al genului — și continuînd cu Achim Stoia, Vasile Popovici, D. D. Botez, Hilda Jerea, Matei Socor, Mauriciu Vescan, Radu Paladi, Constantin Palade, Vasile Timiș, Gheorghe Bazavan, Ion Crișan, Mircea Neagu, Emil Lerescu, George Deriețeanu, Vinicius Grefiens, Vasile Donose, Liviu Ionescu, Paul Rogojină, etc. *Ei au contribuit sensibil la progresul acestei minunate ramuri a artei noastre sonore, prin lucrări inspirate, în care spiritul contemporan se reliefează ardent!*

O însemnare specială pentru unii creatori care au izbutit să scrie, pe de o parte, o minunată muzică ușoară, pe de altă parte, opusuri corale și vocal-simfonice înaripate, precum și piese coregrafice pline de pitoresc, totodată, de o delicată poezie sonoră. Între aceștia, Laurențiu Profeta se detașează în mod deosebit!

Ce deducem din toate acestea?

În primul rînd, o puternică ancorare în spiritualitatea românească și o accentuată adîncire a temelor contemporaneității. În al doilea rînd, o mare varietate în unitate, ceea ce sincer vorbind, lipsește multor școli componistice din alte țări, unde se remarcă, din nefericire, o monocromie supărătoare! În al treilea rînd, o luminozitate ce face ca pînă și paginile mai întunecate să se limpezească delicat, neostențativ, încît aproape toți compozitorii zilelor noastre ne apar stenici, artiști dăruiți, de un adînc umanism, care cred în fecunditatea grîului și se-nchină cu sufletele pline de limpezime la boabele de rouă...